

270 dium přechodné. Kde přestal Stendhal, jako by navázali velicí Rusové od Puškina a Lermontova až do mladých a nejmladších.

Milovati *obrazností*, hle, toť nejvyšší moudrost a síla západní. A ctí a slávou Stendhalovou bude vždycky, že dal tuto nejvyšší zušlechtěnou formu milování západnímu a obhájí je od mrtvolného egoismu donjuanovského. Ale velcí Rusové Dostojevský a Tolstoj šli dál a výš. Tolstého Feđa vyznává, že miloval svou ženu Lízu, a přece ji trápil. Pochopil, že obojí snáší se zcela dobře, ano mnohem lépe a mnohem častěji, než se zdá na první pohled. Ale Mášu měl jen prostě rád, a proto jí činil dobře; nebo obráceně a lépe ještě: poněvadž jí činil dobře, měl ji rád. Čiň někomu dobře a budeš jej mít rád. Dostojevský před Feďou Tolstého vyslovil mnohem jasněji a určitěji totéž; láska byla mu činností dobré a silné duše, ne obrazností duše slabé. Jsme zde o celou mravní sféru výše než u Stendhala.

Básník a duše národní

271

Leží přede mnou třetí díl Deníku Dostojevského, vydaný právě v českém překladě u Laichtra. Jest to výbor společenských a literárních úvah z významné doby: z velkého roku 1877, z roku války rusko-turecké. Těžko pověděti, jaká významná a výsostná je to četba. Nemohu se dosti načísti v tomto deníku. Poesie zdá se mně vedle něho vybledlá, beletrie chladná a povrchní, essayistika abstraktní a nudně mátožná. Zde mám však dojem, jako by nesmírná odvěká láska s pečlivou a starostlivou milostností skláněla se nad samo temné a záhadné srdce národní a snažila se vyposlouchati z něho jistotu, která jest mu nad všecky ostatní skutečnosti životní. Myslím, že nikdy nebylo autora, který by tolik a tak miloval jako Dostojevský a řekl podstatnějších věcí o lásce, o každé a vší lásce: od lásky milenecké až do lásky bliženecké, vlastenecké a božské. A prohodí-li tento člověk jen tak mimochodem, jak nepadno a obtížno jest někoho milovati, jakým těžkým uměním jest láska, nemůžeš než viděti v tom stanovisko, na něž by tě rád postavil před svým dílem. Ano, žil-li umělec lásky, byl to on.

Nebylo člověka, který by tak miloval Rusko, tak věřil ve svaté poslání jeho mezi národy evropskými jako Dostojevský. Lásky vlastenecké jako všeho pod sluncem může být zneužito; a čím co jest lepší a výbornější samo o sobě, tím hůře a zhoubněji může býti toho zneužito. *Corruptio optimi pessima*. Láska vlastenecká může se státi a stávala se opravdu nejednou a stává se i u nás posud nejednou nástrojem maloduchosti, kuklí sobectví a pohodlí duševního, ne-li, což jest ještě horší, útočištěm bezmyslenkové fráзовitosti. Vlastenecká láska Dostojevského jest naopak největší rozpětí duševní, jsou nejvyšší požadavky na vlastní národ při největší důvěře v něj.

V kapitole nadepsané „Vyznání slavjanofilovo“ pověděl Dostojevský, co jest tato *kladná* láska vlastenecká, založená ne na nenávisti, nýbrž na přátelství k jiným národům: nejvyšší plnost životní víry a naděje. Dostojevský vykládá zde, v čem jest jeho slavjanofilství. Slavjanofilství znamená mu „duševní svaz všech lidí, kteří věří, že veliké naše Rusko, stojíc v čele sjednocených Slovanů, řekne všemu světu, všemu evropskému lidstvu a jeho civilizaci *své nové a zdravé slovo, kterého svět ještě neslyšel*. Slovo to bude proneseno pro blaho lidstva a opravdu za tím účelem, *aby všechno lidstvo se spojilo novým bratrským světovým svazem*, jehož zásady spočívají v duchu slovanském a hlavně v duchu velikého národa ruského, jenž tak dlouho trpěl, jenž po tolik století byl odsouzen mlčeti, ale jenž vždy choval v sobě mohutné síly, aby v budoucnosti objasnil a rozřešil mnohá trpká a velmi osudná nedorozumění západoevropské civilizace.“ O slavjanofilství má, jak vidno, Dostojevský představu výsostně velebnou a širokou; to není úzký šovinism, zakuklený egoism, myšlenkové pohodlí. Slavjanofilství jest především myšlenka, nová myšlenka, „nové a zdravé slovo, kterého svět posud neslyšel“; slavjanofilství jest kulturní poselství Východu, kde udržela se posud čistá myšlenka křesťanské lásky, Západu, který od ní odpadl a zabředl tím do neplodných a nerozřešitelných antinomí.

A rusko-turecká válka jest Dostojevskému již prvním písmenem tohoto „nového a zdravého slova“, a proto nemůže Evropa z ní nic pochopiti; nemůže zejména porozuměti, že jest možno vésti válku ryzího entusiasm,u, čisté lásky bratrské, válku ne výbojnou, nýbrž osvobodivou, která nemá účelem rozmnožení území, nýbrž osvobození křesťanských Jihoslovanů od úžasných ukrutností a sveřepostí tureckých. Západní Evropa, jíž všecek život, soukromý i veřejný, jedinečný i pospolitý, jest jen soustavou egoismů, nemůže pochopiti, že jest možný boj bez egoistického účelu a z příkazu křesťanské lásky.

„Veliký východní orel vzletěl nad světem, blýskáje oběma křídly na vrcholech křesťanstva; tento orel nechce si podrobovati národy, nechce získavati země, nechce rozšiřovati hranice, nýbrž chce osvoboditi, vzkřísiti utlačené a utýrané národy, dáti jim nový život pro blaho jejich a pro blaho člověčenstva. Počítejte jakkoli, pohlížejte na tuto válku s pochybovačností sebevětší, tento cíl zůstává v podstatě týž, a tomu právě

nechce Evropa uvěřiti. A věřte, že se Evropa neleká tak velice předpokládaného zesílení Ruska jako toho, že Rusko jest schopno bráti na sebe takové úkoly a cíle. Pamatujte si zvláště toto: Podnikati něco, co nesměruje přímo k vlastnímu prospěchu, zdá se býti Evropě věcí tak neobyčejnou, tak odporující mezinárodním zvykům, že Evropa jednání Ruska pokládá přirozeně nejen za barbarství, opozdilého, surového a nevzdělaného národa, schopného podniknouti v našem světu ze „sprostoty a hlouposti“ válku, která se podobá dávno minulým křížáckým výpravám v temném středověku, nýbrž i za nemravný skutek nebezpečný Evropě, jenž prý ohrožuje její vysokou civilizaci.“

Dostojevský není z těch, kdož odsuzují a neznají. Zná nejen civilizaci západní, ale víc: samého ducha jejího, samu její metodu mravní. Zná velmi podrobně západní literatury, zná řešení, které přinesly všem velkým problémům současným, problému viny i trestu, problému muže a ženy, problému majetku a hladu. Ví, že zná *summa summarum* jen dvojí řešení: *násilím despotickým* nebo *násilím anarchistickým*, jedním horším druhého. Jest máloco jímavějšího v Deníku Dostojevského nad místa, kde ukazuje, jak Rusko miluje jakousi až chorobně oddanou láskou západní Evropu a její kulturní činy. Ani slavjanofilé nečiní v tom výjimky. „Ó, víte-li, pánové, jak drahá jest nám blouznivým slavjanofilům a — jak říkáte — nenávistníkům Evropy právě tato Evropa, ta ‚země svatých divů‘? Víte-li, jak drahé jsou nám tyto ‚divy‘ a jak milujeme a ctíme, více než bratrsky milujeme a ctíme veliké národy přebývající v ní a všecko, co vykonaly velikého a krásného? Víte-li, jak nás trápí a zarmucují, co slzí a duševních bolestí nás stojí osudy této naší drahé a příbuzné země!“ Dostojevský ukázal již v dřívějších částech svého Deníku vášnivou lásku, s jakou pojímala v sebe ruská literatura všecka významná díla literatur západních — anglické, francouzské i německé; Byron, Schiller, Hugo, George Sand v ruských překladech získali namnoze vášnivějších, upřímnějších a oddanějších čtenářů než v rodných zemích, působili hlouběji a plodněji v duši ruskou než v duši vlastního národa; stali se *zde* kulturním kvasem, kdežto doma byli — pouhou četbou. Dostojevský upozorňuje krásně na tento významný rys ruské duše, která není exklusivní; která z vrozené velkodušnosti oddává se spíš cizímu než vlastnímu; která neuzavírá se

274 žádnému entusiastickému větru, ať vane odkudkoli. (Kdo nevzpomněl by přitom našich poměrů? I u nás stali se kulturními tvůrci a vážnými činiteli lidé, kteří ve své vlasti měli nejednou význam podružný. I nás zdobí stejně vznětlivá velikodušnost.)

A nyní stála duše ruská na rozcestí. Kompromitovati se před touto Evropou, již tolik si vážila, kterou tolik milovala, k níž vzhlížela s takovou úctou, vydati se ne možností, ale jistotě, že jí nebude rozuměno, že nemůže být pochopena, — nebo se zapřítí, zapřítí svou vnitřní pravdu, svou novou myšlenku, své poslání, „své nové a zdravé slovo“? Taká byla tu otázka — otázka opravdu rozhodná, osudná, hamletovská. A nalazly se ovšem i slabé duše, které nechtěly se a nedovedly se kompromitovati před „kulturní“, „civilisovanou“ západní Evropou; které tvrdily, že nic necítí se svými jižními křesťany-bratry; kterým bylo to všecko „abstraktní“ a „fantastické“; které odmítaly válku jako věc „nepokrokovou“, „nemravnou“, ano „nekřesťanskou“. A bojům s těmito pobloudivými — ale ovšem ne nečestnými — dušemi, polemikám s nimi, vyvracením jich věnován jest skoro cele tento svazek Deníku Dostojevského. Řekl jsem: ne nečestnými dušemi. Neboť jsou právě příkladem slovanské velikodušnosti, vyhnané až do karikaturního donquijotského obrysu; slovanští fanatikové dogmatikářští vzali do slova a do písmene nauku svých západních mistrů, — kterou se nespravovali tito mistři první; papežštější než papež, stávají se obětí litery.

Jednou z těchto zbloudilých duší a jistě nejvýznamnější z nich není nikdo jiný než Levin z posledního dílu Anny Kareniny, Levin, z něhož hovoří do jakéhosi stupně sám jeho veliký tvůrce, Lev Nikolajevič. V polemice Dostojevského s ním jest těžiště tohoto svazku Deníku — v polemice, nad níž bylo sotva kdy napsáno v tomto žánru co významnějšího, vášnivěji k jádru věci se prodírajícího. Dostojevský ukazuje tu rozpory mezi Levinem, který přijal před hodinou od mužíka poučení o smyslu životním, a Levinem, který nyní zavrhuje naráz poučení celého národa ruského: „neminulo ani hodiny od té chvíle, kdy Levin nabyl víry, a už opět pekl maliny nad svíčkou“. Levin odloučil se opět od lidu, jak praví Dostojevský, a musil proto znova zblouditi; samolibý, individualistický hypochondr mravní, jako jest Levin, musí zblouditi vždycky, pokud bude právě samolibým individualistickým hypochondrem — ta-

ková jest zde myšlenka Dostojevského. Neboť Dostojevskému není pravdy mimo národní tradici. Pravdu dovedou naléztí jen celé řetězy lidských pokolení, která si předávají zkušenosti a hromadí tak poklad tradice nadosobní, — ne krátkoživný, rozčilený a pomíjivý jednotlivce, jehož síla stačí snad k revoltě, ale sotva k čemusi kladnějšímu. A všechny své síly musíš sebrat, abys dovedl jen s užitkem naslouchati tradici národní, rozuměti jí, naléztí v ní smyslu.

Takové jsou myšlenky, které jsou theoretickým pozadím těchto posledních stránek Dostojevského. Málokdy posud tak hluboko sestoupil básník do duše národní jako Dostojevský; a nikdy snad moderní tvůrce neztotožnil se s ní tak jako on.

Ale tato integrace jest právě pramenem jeho síly, zdrojem posledních mravních a metafysických jistot, kolem nichž ustředil Dostojevský své dílo. Přestává být v rozhodných a největších svých chvílích individuem, stává se orgánem a nástrojem celého ohromného útvaru lidského. V takových chvílích mluví z něho cosi většího než Fedor Michajlovič Dostojevský: celá nezměrná, temná Rus, Východ a snad i byzantské a řecké její základy. V takových chvílích jest bezejmenný; jest nesmírný Hlas zvedající se ze tmy a putující do tmy.